

KÖNYVISMERTETÉS

Négy címertani munkáról

Milan Šišmiš (zost.): *Erbové listiny. Patents of Arms.* (Bibliotheca Heraldica Slovaca 5.) Slovenská Genealogicko-Heraldická Spoločnosť, Martin, 2006. 236 p. (ISBN 80-89023-86-X)

A szemrevaló kiállítású, keménytablás kötésben megjelent szlovák nyelvű kötet a 2005. október 19–20-án Turócszentmártonban (Martin) tartott „Erbové listiny”, azaz „Címereslevelek” című nemzetközi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza. A nagy érdeklődést kiváltó konferenciát a Szlovák Genealogiai és Heraldikai Társaság (Slovenská Genealogicko-Heraldická Spoločnosť, a továbbiakban: SGHS) szervezte és három országból is érkeztek rá előadók: Szlovákiából, Csehországból és Magyarországról.¹

A konferenciát és a kötetet is a szlovák heraldika doyenje, akkoriban a Nemzetközi Heraldikai Akadémia tagja és az SGHS tiszteletbeli elnöke, az akkor 75 éves Prof. Dr. Jozef Novák, Dr. Sc. tiszteletére ajánlották, aki maga is tartott előadást, amelyben körüljárta a címereslevél fogalmát, történetét, jellegzetességeit. A tanulmánykötet három részre tagolódik: a Milan Šišmiš, az SGHS titkára által írt rövid bevezetőt (7. o.) követi a szlovák, cseh és magyar szerzők 22 kisebb-nagyobb közleménye (9–211. o.), amelyek angol nyelvű összefoglalóit is olvashatjuk (212–221. o.), végül a munkát név-, hely- és tárgymutató zárja (222–236. o.).

A közzétett előadások a heraldika és az ahhoz kapcsolódó segédtudományok széles spektrumát fogják át. A legtöbb cikk egy-egy család címereslevelét vagy címerhasználatát járta körül: így Frederik Feder Mayer az illésházai Illésházy család pecsétjeivel, Karel Maráz a chlumi és košumberki Slavata család adományleveleivel (1616, 1621, 1626, 1642), Juraj Roháč (aki a konferencián nem adott elő) hradnai Holy Pál (1488), Radoslav Ragač a Fabricius család (1621), Martin Bartoš a lőcsei Hain család (1652), Elena Síkorová a cseh nemyšli Mitrovsky család (1790) címereslevelével foglalkozott. Többen tanulmányoztak városi vagy községi címeradományokat, így Božena Malovcová Késmárk város (1463), Leon Sokolovský Klenóc község (1853), Šarlota Drahošová pedig Bars vármegye (1552, 1668) armálisait mutatta be. Dušan Buran, aki szintén nem adott elő a konferencián, *Az udvar és a városháza között – a városháza és a káptalanház között. A felsőmagyarországi városok 15.*

századi címeresleveleinek díszítéséhez fűzött művészettörténeti jegyzetek című tanulmányában észak-magyarországi városok (Kassa, Pozsony, Késmárk, Bártfa, Lőcse) középkori címeresleveleit elemezte művészettörténeti szempontból. Vladimír Rábik a települési címeres pecsétekhez használt viasz színével és az ezzel kapcsolatos királyi adománylevelekkel foglalkozott, amelyek közül tizenötöt közre is adott, a különböző települések által használt pecsétviasz típusait összefoglaló táblázattal egyetemben. Tomáš Krejčík a 15–18. századi cseh címereslevelek diplomatikai tárgyú elemzését közölte. Többen intézmény- és jogtörténeti szempontból jártak körül a témakört: Marek Starý a csehországi címeradományozás ottani jogi körülményeit ismertette, a Jiří Brňovják–Pavel Hruboň szerzőpáros a VI. (III.) Károly idején a bécsi kancellárián működött címerinspektorátussal és az általa végzett címervizsgálattal foglalkozott, Jan Županič pedig a Habsburg Birodalomban a 18–19. században alkalmazott, eredetileg Mária Terézia által 1752-ben megszabott heraldikai és címereslevél-kiadási szabályzat és gyakorlat elemzését publikálta. Zbynek Žouželka a 19. századi osztrák nemesi lajstromok morva és sziléziai szempontú forrásértékét mutatta be, míg a heraldika és a falerisztika kapcsolatának témakörében ketten is alkottak: Igor Graus (Roháčsal és Burannal együtt ő sem adott elő a konferencián) és az egyetlen magyar előadó, Pandula Attila egyaránt a mindenkor adományozott címerekben megjelenő különböző lovagrendi jelvényeket (Sárkány-rend, Szent István-rend, francia Becsületrend, konstantini Szent György-rend stb.) vizsgálták konkrét példák alapján. Végül, de nem utolsósorban Karel Müller a különböző cseh és szlovák közgyűjtemények által összeállított címereslevél-jegyzékeket ismertette és véleményezte, Zdenko G. Alexy pedig a szlovák vonatkozású címereslevelek nyilvántartásának mikéntjéről és a magyar közgyűjteményekkel való együttműködés szükségességéről fejtette ki véleményét. A sort Radoslav Ragač rövid közleménye zárja, amelyben a magánkézben lévő armálisokról való információszerzés fontosságára hívta fel a figyelmet. A kötetben meg nem határozott oknál fogva Ferdinand Uličný és Jakub Hrdlička előadásai nem jelentek meg.

Az ilyen tematikájú kiadvány esetében elvárható módon színes képekkel illusztrált és gazdagon jegyzetelt kötet – ahogy szinte az egész szlovák heraldikai és genealogiai irodalom – jóformán minden cikkében magyar vonatkozásokat tartalmaz. Éppen ezért ezúton is fel kívánom hívni a figyelmet arra, hogy az e téren egyébként igen aktív északi szomszédunk heraldikai és ehhez kapcsolódó szakirodalmára a magyarországi szakmának oda kell figyelnie, hiszen

¹ A konferencia ismertetése megjelent: *Pandula Attila: A Szlovák Heraldikai és Genealogiai Társaság Címereslevelek című nemzetközi konferenciája. Turul, 79 (2006) 51–53.*

a szlovák kutatók által feldolgozott forrásbázis gyakorlatilag teljes egészében hungarikának tekinthető. A címerek és címereslevelek iránti szlovák és cseh érdeklődést jól mutatja, hogy az SGHS az első után hat évvel, 2012. október 23–24-én, azonos helyszínen megtarthatta az „Erbovní listiny II” című konferenciát is, amelynek tanulmánykötetével azonban a szervezők még adósa.

Michal Fiala–Tomáš Krejčík–Jiří Brňovják–Jakub Hrdlička: Litterae armorum. Erbovní listiny národního archivu v Praze. (Nobilitas in Historia Moderna 4.) Archiv hlavního města Prahy – Ostravská univerzita v Ostravě; Ostrava–Praha, 2011. 134 p. CD-ROM melléklettel. (ISBN 978-80-86852-34-8 [Archiv hlavního města Prahy], ISBN 978-80-7368-842-4 [Ostravská univerzita v Ostravě], ISBN 978-80-7368-843-1 [Ostravská univerzita v Ostravě, CD-ROM])

A tetszetős kiállítású, a mellékelt CD-ROM alcímének megfelelően multimédiás kiadvány az Ostravai Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelem Tanszéke által már évek óta működtetett (és a karon működő Gazdaság- és Társadalomtudományi Központ által finanszírozott) kutatási projekt, a *Nobilitas in historia moderna* keretében megjelent könyvsorozat negyedik köteteként látott napvilágot. A nemzetközi összefogásban, cseh, szlovák, lengyel és osztrák kutatók részvételével működő projekt célkitűzése az újkori csehországi illetve Habsburg-monarchiabeli nemesség életének, politikai, kulturális és társadalmi szerepének széleskörű, akár mesterszakos vagy doktori diplomamunkák keretében történő vizsgálata, továbbá nemzetközi konferenciák és szemináriumok szervezése által az ezzel kapcsolatos információcserének biztosítása, és ezeknek a kutatások publikálása.² A sorozatban eddig megjelent egy tanulmánykötet a 18–19. századi cseh nemesség üzleti életéről (Brňovják–Zářícký [szerk.], 2008), egy másik a nemességre, nemesítésekre vonatkozó írott forrásokról (Brňovják et al., 2009), valamint a felsősziléziai barokk kori nemesség képviselője, Kryštof Bernard Skrbenský z Hřístě emlékiratainak kommentált kiadása (Brňovják et al., 2010), a most tárgyalt kötet, végül még egy tanulmánykötet, ezúttal a felső-sziléziai nemességről általánosságban (Brňovják et al., 2012).³

A jelenleg ismert kötet fizikailag két részből áll: a papíralapú kötet mellett a papírtartóban találjuk a tulajdonképpeni forrásközlést és a képanyagot, valamint a teljes nyomtatott anyagot tartalmazó CD-ROM-ot is. A kötet tartalmazza a Brňovják és Hrdlička által írt előszót (7–10.), a bevezető tanulmányt (11–72.), a publikált forrásanyag rövid leírását (73–74.), a kiadott címereslevelek regesztákból álló jegyzékét (75–93.), a bevezető és a tanulmány német nyelvű fordítását illetve összefoglalóját (94–101.), végül a forrás-, irodalom-, rövidítés- és képjegyzéket (102–123.), valamint a tárgymutatót (124–134.).

A Tomáš Krejčík tollából származó, *Új ismeretek a címeres és nemesítő oklevelek fejlődéséről* címet viselő tanulmány igen kimerítően foglalkozik a címereslevelekkel mint iratokkal, különös tekintettel azok formai jellemzőire, szembeállítva a többek között Csehországban is alkalmazott birodalmi oklevélkiadási gyakorlatot

a térségben az armálisok tekintetében kissé „különutas” magyarul. A vonatkozó közép-európai (cseh, szlovák, lengyel, osztrák) szakirodalom áttekintését követően Krejčík behatóan foglalkozik az armálisok különböző típusú díszítményeivel, a könyv alakúak kötései, végül szinte minden részletre kiterjedően elemzi a címerfestményeket, azok minden, a címeren kívüli részét is beleértve. A címerminiatúrákat nyolc kategóriára osztja a címerszőnyeg kitöltésének módja, tartalma alapján (pl. a tájkép, a márványpadló és -talapzat, a kísérőcímer, az architektonikus háttérellemek vagy a különböző allegorikus mellékalakok meglététől vagy hiányától függően), amelyeket részletesen le is ír. A szerző kitér a kancelláriai címerfestészetre és címerfestőkre is, értékes adatokat közölve a 18. században állandósult tisztség viselőiről, így például a nálunk is ismeretes Krahl családról. Összegezi a címereslevelekben megfestett címerek művészettörténeti fejlődését is a 14. századi kezdetektől a monarchia végéig. Összességében igen figyelemreméltó írásról van szó, amely ráadásul olyan szemszögből tekinti át a címeresleveleket, amely a magyarországi szakirodalomból ilyen átfogó jelleggel gyakorlatilag hiányzik.

A kutatás fő forrásbázisául és a digitális forráskiadvány alapjául a cseh Nemzeti Levéltárban, Prágában (*Národní Archiv v Praze*) őrzött mindazon oklevelek szolgáltak, melyekben az adományozott, megerősített és/vagy bővített címer leírása és miniatúrája, vagy ezek legalább egyike megtalálható volt. Ezért ugyan kimaradt néhány olyan megerősítés, amely nem teljesítette ezt a kritériumot, azaz sem megfestve, sem leírva nem volt benne a címer, de ezzel együtt a kiadott gyűjtemény összesen 199, túlnyomórészt eredeti oklevelet számlál. A közel kétszáz, főként német, kisebb részben cseh és latin nyelvű oklevél az 1420–1918. évkörből származik, így a címereslevéladás gyakorlatilag teljes korszakát felöleli. A 199 oklevél 38 különböző adományozótól származik, akik közül a maga 38 darabjával kiemelkedik I. Ferdinánd király, s akik között egy-egy adománnyal képviseltetik magukat Zsigmond király (No. 1.), V. Károly császár (No. 10.), Mátyás osztrák főherceg, a későbbi II. Mátyás (No. 83.), I. (IV.) Károly császár (No. 199.), sőt, I. Napóleon francia császár is (No. 189.). A közreadott gyűjtemény túlnyomó részét magánszemélyeknek adott adományok alkotják, a többi pedig céhnek (No. 47.: a prágai bogrnárcéh), egyházi intézményeknek (No. 8.: a doksan-i kolostor; No. 105.: egy plébániatemplom és egy kolostor Prágában), valamint településeknek (No. 2.: Krupka; 6.: Kozojedy; 199.: Dolní Poustevna) szól.

A kötethez mellékelt CD-ROM-on található a kiadvány digitálisan megvalósított része. Az adathordozót megnyitva egy egyszerű megjelenítő felület jelenik meg, amely alapvetően két részre oszlik. Jobboldalt az adott oklevél címerfestményének jó minőségű, színes, digitális képe látható (ez többféleképpen nagyítható is), baloldalt pedig az oklevélhez tartozó, igen részletes és tartalmas szöveges leírás. Ez a következő részekből áll: 1.) fejrész, amely röviden tartalmazza az irat alapvető tartalmi adatait, azaz az adomány dátumát, kiadásának helyét, a kiadót, valamint a kedvezményezette(ke)t és a tárgyat; 2.) a teljes oklevélszöveg közlése, amelyből azonban kihagyták a formulárisabb részeket, így pl. az *intitulatio* nagyobb részét, vagy a *corroboratio* bizonyos részeit; 3.) az oklevél fizikai leírása, amelybe beletartozik a nyelv, a fennmaradási forma, a hordozóanyag, a méretek, a pecsét formai meghatározása (pl. hogy pecsétfészekben van-e), végül a pecsétzsinór színei, illetve indokolt esetben kitértek az oklevél állapotára is, például ha „a plica egy

² A projektről bővebb információ található a honlapján: <http://katedry.osu.cz/khi/nhm/> (hozzáférés: 2014.10.22.)

³ Az egyes kötetekről részletesen: <http://katedry.osu.cz/khi/nhm/publikace.html> (hozzáférés: 2014.10.22.)

részt levágták”; 4.) az irat pontos levéltári jelzete; 5.) szakirodalmi hivatkozások, főként cseh és német nyelvű kiadványokból, rövidítve; 6.) a címer korszerű, cseh nyelvű, mindig a szöveg alapján készült leírása (így a meg nem festett címerek is le lettek írva), amelyben a festmény megléte esetén megadták annak helyét és méreteit is; 7.) a címerfestmény leírása, amely a címerszőnyeg minden elemére kiterjedt; végül 8.) megjegyzések, amelyek leginkább a festmény és a szöveg esetleges eltéréseit vagy a szöveghez a festmény alapján fűzött pontosításokat jelentették. Kényelmes funkció, hogy a középvonal mellett található kis „+” gombokkal a szöveget illetve a képet teljes képernyősre lehet állítani. A két fő elem kivül a felületen 1–4. sorszámossal, PDF formátumban megtaláljuk a kötetben is szereplő bevezetőt, tanulmányt, jegyzéket és német összefoglalót is. Baloldalt alul található az irodalmi és egyéb rövidítésjegyzék legördülő menü formájában. Végül efölött találjuk a keresési lehetőségeket, amelyek segítségével helyre, személynévre és tisztiségre tudunk keresni az adatbázisban – szintén legördülő listából választva. A lemez mindezen túl hangzóanyagot is tartalmaz: különböző (részben) heraldikai témájú történeti forrásokból, így Bartolus de Saxoferrato: *Tractatus de insignis et armis*, illetve Smil Flaška z Pardubic a Rychemburka *Nová rada* című műveiből is meghallgathatunk mai csehre fordított részleteket Alfred Strejček színiész előadásában. Tulajdonképpen csak két hiányosság említhető a forráskiadvánnyal kapcsolatban: egyrészt jó lett volna egy lehetőség a szabad szövegű keresésre, másrészt pedig még informatívabb lehetett volna az adatbázis, ha nem csak a festményekről közölne képeket, hanem az egész oklevélről.

A magyarországi gyakorlattól eltérően, amely szerint a nemes- és címeradományozás kizárólagos felségjog volt, a Német-Római Birodalomban, és így Csehországban is, a király delegálta ezt a jogot (*velká komitiva*, *grosse Komitive*) azon előkelőknek, akik a császári palotagrófi (*císařský palatin* vagy *falckrabí*, *kaiserliche Hofpfalzgraf*, *comes palatinus caesareus*) méltóságot viselték, s így adományozhattak nemességet és címet is az arra érdemeseknek. Ilyen típusú adománylevélből 15 darabot találhatunk a gyűjteményben. Szintén érdeklődésre tarthat számot az az oklevél, amelyben I. Lipót 1680-ban úgy rendelkezett, hogy a prágai Szent Vencel szemináriumban végzett azon nemtelen származású hallgatók, akiket a Károly-Ferdinánd Egyetemen a bölcsészettudományok *magister*-évé avattak, automatikusan cseh nemességet (*nobiles de lauro*) és közös címet kapjanak (No. 138.). Különleges darabnak tekinthető a vogtlandi nemesség képviselői által 1730-ban kiadott oklevél Liebman Kasimir von Beußt nemesi származásának megerősítéséről (No. 165.). A sok látványos címerkép között számos heraldikai érdekességet is találhatunk, ilyenek például a szarka (No. 159.), a koronás cethal (No. 145.), a sáska (No. 33.), a medvemancs (No. 181.), a földgömb (No. 112.), a hód (No. 170.), a hegyes koronás aranysisak (No. 120.), vagy a tompa nyílveszők (No. 79.) szerepeltetése a pajzsban. Az élő heraldika korának egyszerűségét idézi az utóbb Magyarországra is átszármazott pabienitzi gróf Woracziczky család késsel és ezüsttel negyedelt, egyébként tar címerpajzsa (No. 149.). Kiemelendő még a doksany-i kolostor prépostjainak 1519-ben Budán adott pecsétadományozó oklevél is, amelyben a címerfestmények módjára egy téglalap alakú címerszőnyegben egymás tetejére helyezve ábrázolták a mandorla alakú nagyobb és a kör alakú titkospecsétet is (No. 8.). Mint köztörténetileg is érdekes darabot, Klemes Wenzel von Metternich gróf 1813-ban kelt hercegi és

címerbővítő oklevélét említem meg, amely a 190-es szám alatt szerepel az adatbázisban.

Külön említésre méltó a gyűjteményben található négy darab magyar címereslevél. Ezek az alábbiak:

II. Mátyás magyar király Sággy Péternek és Györgynek magyar nemességet és címet ad, 1610.10.19. (No. 83.);

I. Lipót magyar király Kirchenbauer János Jakabnak és családjának magyar nemességet és címet ad. Pozsony, 1659.11.29. (No. 127.);

I. Lipót magyar király Rosz de Thorntoun Vilmosnak és családjának magyar nemességet és címet ad. Laxenburg, 1672.05.09. (No. 135.);

Ferenc József magyar király jóváhagyja, hogy hatházi Gombos László ny. vezérőrnagy örökbe fogadja Arner László hadnagyot és Johnon Gergely hadnagyot, valamint engedélyezi az örökbefogadottaknak, hogy mostohaapjuk magyar illetve erdélyi nemességét és címerét használják (No. 195.).

Összességében elmondható, hogy a kiadvány alaposan és reprezentatív módon bemutat egy jelentős levéltári címereslevél-gyűjteményt, s számunkra betekintést nyújt a Cseh Királyság törtelmének egy igen látványos szeletébe.

Szekeres Attila István: Litterae armales. Címeres nemeslevelek Románia Országos Levéltárának Kovászna megyei fiókjában. Diplome de înnobilare și blazon aflate în fondurile Biroului Județean Covasna al Arhivelor Naționale ale României. Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2013. 86 p. (ISBN 978-973-1962-48-1)

A nem túl nagy terjedelmű, de szemrevaló forrásismertető könyvecske jól illeszkedik Szekeres Attila István erdélyi heraldikus eddigi, főképpen a címertan és a címerhasználat erdélyi vonatkozásait vizsgáló munkásságába. A magyar–román kétnyelvű kiadvány témája megegyezik a szerző által a Babeş-Bolyai Tudományegyetem történelem szakjának elvégzésekor, 2008-ban megvédett dolgozatával, amennyiben a Román Nemzeti Levéltár Kovászna megyei, azaz sepsiszentgyörgyi fiókjának armálisait mutatja be.

A kötet a szerző Előszavával kezdődik, amelyből megtudjuk, hogy a szóban forgó anyagot 2008 óta már körüljárta konferencia-előadásban s részben publikálta is, végül a teljes kiadásra a jelen keretek közt kerülhetett sor. A törzsszöveg négy fejezetre tagolódik, ezek a *Nemeslevelek* (6–7. o.), *Címer nélküli armálisok* (7–11. o.), *Címerképpel ellátott nemeslevelek* (11–30. o.) és *Következtetések* (30–32. o.) címetek viselik. A kötet közepén helyezkedik el a címereslevelekkel foglalkozó kiadvány esetében szinte elengedhetetlen színes képanyag, amelyben minden egyes ismertett oklevélről és azok címerfestményeiről is találunk a szerző által készített felvételeket (33–56. o.). A kötet második fele a magyar szöveg román nyelvű változatát tartalmazza, amelyet szintén Szekeres készített el, s Dr. Tudor R. Tiron heraldikus, a Román Akadémia Heraldikai, Genealógiai és Szfragisztikai Nemzeti Bizottságának tagja írt hozzá bevezetőt. A könyv egy magyar és román szakmunkákat egyaránt tartalmazó irodalomjegyzékkel (84. o.), egy angol nyelvű absztrakttal (85. o.) és a tartalomjegyzékkel zárul.

A *Nemeslevelek* fejezet elsőként általánosan ismerteti a fent említett sepsiszentgyörgyi levéltárban őrzött tizennégy, 1568 és 1792 között keletkezett eredeti címereslevelet. Ezt követően részletesen kifejti – mintegy a két csoportra bontás indoklásaképpen –, hogy

miért fordulhatott elő, hogy egy armálisban nem találunk címerfestményt. Eszerint a fizikai okokat (mint a címerkép ollóval történő kivágása, vagy az oklevél hiányos fennmaradása) leszámítva elsősorban az erdélyi megnevesítettek szerény anyagi lehetőségeit okolhatjuk a taksa kifizetésének, így a kép megfestésének elmaradásáért.

A hét oklevelet⁴ bemutató második fejezetben a szerző az egyes iratokról megadja az adományozó, az adományos(ok) és az ellenjegyző(k) nevét, a két utóbbit nagyon helyesen betűhív átírásban is, az adomány helyét, keltét és tárgyát, az esetleges kihirdetési záradék adatait. Rendkívül precíz állapotleírást ad az oklevelekről, beleértve minden elképzelhető méret, így a címerkép, a plica, a szövegűkötő, a pecsét méretének megadását is. Közli az adománynak az erdélyi vagy magyar Királyi Könyvekbe való esetleges bejegyzésének tényét és helyét is. Egy forráskiadvány alapvető ismérve, a levéltári jelzet pontos megadása sem hiányzik, ezt lapalji jegyzetben teszi a szerző. Mindezen információkat minden esetben az alapvető családtörténeti szakirodalomban⁵ az aktuális családról és a címereslevélről magáról fellelhető adatok közlése zárja. A szintén hét armalist⁶ ismertető, a címerképek megléténel és a szerző ezek iránti érdeklődésénél fogva érthető módon az előzőnél lényegesen terjedelmesebb harmadik fejezet szerkezete természetesen hasonlít az előzőére. Kiegészül viszont a címerre vonatkozó információkkal, mégpedig az oklevélszövegben szereplő latin illetve német nyelvű címerleírás teljes közlésével és fordításával, valamint a címerfestménynek a legapróbb részletekig lemenő, végtelenül precíz műleírásával, és esetenként valamely kapcsolódó heraldikai vagy történeti kitekintéssel, kommentárral. A kötet végül egy „Következtetések” című rövidke fejezettel zárul, amely egyébként joggal viselhetné az „Összegzés” címet is, hiszen gyakorlatilag a címerképes oklevelekről írottak tömör összefoglalását olvashatjuk benne.

Összességében elmondhatjuk, hogy egy viszonylag kicsi, de összetételénél fogva az erdélyi címereslevelek műfaját mintegy válogatásként jól képviselő gyűjtemény pontos és részletes bemutatását, s így a közgyűjteményi tematikus forráskiadás egy jól használható és követésre érdemes példáját tartjuk a kezünkben.

Néhány óhatatlanul becsúszott hibára, pontatlanságra azonban fel kell hívnom a figyelmet. A 8. oldalon az adományosok felsorolásában *Georgius* Balint tévesen Bálint *Gergely*ként szerepel, holott a György a megfelelő név. A Baczarábai-oklevélnél a szerző nem említi a fejedelem aláírását – sem annak hiányát –, pedig ott kell lennie (a képen nem látszik a plicától), ezzel szemben a Radó, másnéven Bakcsi-armális esetében kifejezetten Lipót király aláírásának

hiánya szerepel a szövegben, pedig az jól látható a reprodukción is. A Budai-adománynál lemaradt a plicán szereplő kihirdetési záradék ismertetése. Említés nélkül maradt a tény, hogy, amint az a Kaczkóy, másként Tompca-adomány szövegéből kiderül, azon eredetileg III. Károly „secretum maius sigillum”-ának, azaz nagyobb titkospecsétjének kellett függenie, tehát a jelenleg az oklevéllel együtt őrzött és külön fotón (42. kép) bemutatott királyi pecsét biztosan nem hozzá tartozik (a kép, pontosabban a sas és a pajzs alakja alapján talán III. Ferdinánd titkospecsétje lehet). Végül az utolsó, Damó névre kiállított oklevél egyes lapjain található illeték-bélyegzőn látható „2 F” feliratot tévesen II. Ferenc monogramjaként oldja fel a szerző, pedig ugyanezt a – feltehetően kétforintnyi („duo floreni”) összeget jelölő – bélyegzőt már Mária Terézia óta⁷ megfigyelhetjük az okleveleken, és valójában az okirat kiállításáért kiszabott taksa megfizetését igazolja, többek közt négyforintos,⁸ illetve 15 krajcáros⁹ névértékű társaival egyetemben.

Kiseb hiányérzetet kelthet, hogy a kihirdetési záradékok adatai következtlenül vannak megadva, a mindenkor megadott teljes dátumon kívül (a 19. oldalon 1929 helyett feltehetően 1629 értendő) hol a kihirdető vármegye, hol a kihirdetésnek helyet adó település neve marad ki – csak a Kelemen-armálisnál olvasható mindhárom adat. Vélhetően nem minden jelentőséget nélkülöz, hogy a magyarországi és erdélyi címereslevelekben mindenkor meg van adva, hogy az illető adományost éppen Magyarország vagy Erdély nemesei közé emelik (vagy mindkettő, mint az Erdélyben Bocskai Istvánig történt), ám ez az információ nem olvasható a leírásokban. Logikátlanok tűnik – és ez már komolyabb hiányosság – az a gyakorlat, hogy a címerképet nélkülöző armálisokban olvasható címerleírást nem közli a szerző, s így semmit sem tudunk meg az azokban adományozott címerekről, amelyek pedig a szöveg alapján rekonstruálhatók lettek volna. Végezetül, ki kell térnem a szerző által készített és – az egyébként többek között szintén erdélyi címerekkel foglalkozó – Szalkai Tamás által ellenőrzött latin fordítások esetenkénti pontatlanságára is. Az ellenjegyzők aláírásában szereplő tisztség-név következetesen „secretar”-ként és „cancellar”-ként szerepel, ami helyesen – a rövidítés feloldásával – „secretarius” és „cancellarius” lett volna. A címerleírások fordításainál pedig sajnos előfordul, hogy a latin eredeti és a magyar fordítás között jelentős eltérések tapasztalhatók. Hogy csak az egyikből, a Vrissevecs-armálisból ragadjak ki példát, a sisakdíszre vonatkozó „columbam albam expansis alis inferiori conformem”¹⁰ szövegrészt hibásan „fehér galamb, kiterjesztett szárnyait *alacsonyan tartva*” formában fordítja, a címerleírás végén pedig a „quemadmodum haec omnia in principio sive capite praesentium litterarum nostrarum pictoris edocta manu artificio propriis genuinis suis coloribus clarius depicta, lucidius ob oculos intuentium posita conspiciuntur” mondat így fest a fordításban:

⁴ Szentmihályfalvy Péter, 1568; étfalvi Csiszér Mihály, 1609; barátosfalvi Nagy István és a parancsnoksága alatt álló katonák, 1611; dálnoki Lázár István, 1643; illyefalvi Bodoki Mihály, 1664; vajdahunyadi Baczarábai István, 1685; Radó alias Bakcsi András, 1703.

⁵ *Reichenauer von Reichenau, Constantin-Csergheő, Géza von-Bárczay, Oscar von: J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Siebenbürgen.* Nürnberg, 1896.; *Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal I–XII.* Pest, 1857–1868; *Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI.* Budapest, 1911–1932; *Sándor Imre: Czimerlevelek I–II.* Kolozsvár, 1910–1912; *Andrássy Gyula gróf (bev.): Magyarország címeres könyve.* Budapest, 1913.; *Pálmay József: Háromszék vármegye nemes családjai.* Sepsiszentgyörgy, 1901.

⁶ Marosvásárhelyi Békésy János, 1610; alsócsernátoni Kelemen György, 1628; angyalosi Borbély alias Forró Ferenc, 1629; Vrissevecs alias Berdóczy Miklós, 1662; beresztelki Budai Mihály, 1698; Kaczkóy alias Tompca Sándor, 1712; lisznyói Damó József, 1792.

⁷ Pl. Christian Schön 1765. évi (MNL OL R 126 – 1. t. – No. 42.) és Peter Affolder 1779. évi (MNL OL R 126 – 1. t. – No. 53.) címereslevelein.

⁸ Pl. Franz Hutschenreiter 1817. évi címereslevelén (MNL OL R 126 – 1. t. – No. 77., a bélyegző felirata: „4 F”, azaz „4 floreni”) és Peter Mekarski 1821. évi adománynál (MNL OL R 126 – 1. t. – No. 60., a bélyegző felirata: „4 Gulden”).

⁹ Pl. Peter Mekarski 1821. évi adománynál (MNL OL R 126 – 1. t. – No. 60., a bélyegző felirata: „15 Kreutzer”).

¹⁰ Helyesebb fordítása: „az alul lévővel [ti. a pajzsbelivel] megegyező fehér galambot kiterjesztett szárnyakkal”.

„ahogyan *jelenlegi híres festőnk* tanult keze által fent, elől megfestve látszik”.¹¹

A latin fordítások hiányosságaitól és a néhány kisebb hibától eltekintve azonban a kicsi, de annál részletesebb és precízebb leírásokat közlő kötet, remélem, követendő példa lesz a romániai levéltárak magyar és erdélyi címereslevél-kincsének reménybeli jövőendő forráskiadásai számára, amelyek nélkül ennek az igen látványos és nagy forrásértékű irattípusnak a határon túlra szakadt állománya gyakorlatilag ismeretlen maradna számunkra.

Körmendi Tamás (szerk.): *Középkori magyar címereslevelek I. 1439–1503*. ELTE Eötvös Collegium, Budapest, 2013. 96 p. (ISBN 978-963-89596-7-6)

Áldásy Antal a *Monumenta Hungariae Heraldica* 1926-ban megjelent harmadik, utolsó kötetének előszavát azzal zárja, hogy a kötettel jó időre lezárul a Fejérpataky László által 1901-ben elkezdett sorozat kiadása, s talán majd csak az utókor fogja tudni feleleveníteni ezt a vállalkozást.¹² Most elérkezett ez a pillanat, hiszen Körmendi Tamás és az ELTE és az Eötvös Collegium fiatal hallgatóiból és doktoranduszaiból verbuvált munkacsoportja komoly munkával huszonegy, teljes szövegükben jobbára kiadatlan középkori címereslevelet¹³ tett közzé e kis kötetben.

A kiadvány a Körmendi Tamás által írt bevezetőből (5–7. o.), egy rövidítés- és irodalomjegyzékből (8–12. o.), a huszonegy oklevél közzétételéből (13–92. o.) és az illusztrációkból (93–96. o.) áll. A bevezetőből kiviláglik, hogy a munkának kettős célja volt: egyfelől a fent már említett forráskiadási hagyomány folytatása, másfelől pedig a pályakezdő kutatók, történészek szakmai fejlődésének előmozdítása, hiszen a címereslevelek feldolgozása során a diplomatikától a heraldikán és a genealógián keresztül az archontológiáig mindenféle segéd tudományba belekóstolhattak, s így komoly módszertani gyakorlatra tehettek szert. A kötet tartalomjegyzékét nézve feltűnik, hogy az oklevelek egyébként időrendben haladó sora Albert király armálisával kezdődik. Ennek oka, hogy a négy Anjou-kori címereslevelet már kiadták, a Zsigmond-koriak kiadása pedig – amint a bevezetőből kiderül – a jelen kötetben is két oklevelet jegyző Kálmán Dániel jóvoltából, előkészületben van. Körmendi részletesen ismerteti a kiadás módszertani oldalát is. Ennek megfelelően minden oklevél leírása a legfontosabb adatokat közlő fejregesztából, az oklevél levéltári jelzetét, fizikai leírását (állapotát, méreteit), az

¹¹ Helyesebb fordítása: „amint mindez jelen oklevélünk elején avagy tetején a festő tanult keze és művészete által saját valódi színeivel világosabban meg van festve, és a szemlélők tekintete előtt tisztábban látszik”.

¹² *Monumenta Hungariae Heraldica*. Magyar czimeres emlékek. III. (Szerk. Áldásy Antal): Bp., 1926.

¹³ 1. Perneszi, 1439; 2. Félégyházi, 1449; 3. szokonyai Fejér, 1453; 4. pucki Flins, 1454; 5. Szentei alias Sárói, 1456; 6. csíkszentmártoni Bec, 1456; 7. Mikolai, 1456; 8. dobóci Zalai, 1457; 9. bedegi Nyáry, +1457; 10. szentmihályi Cobor, 1458; 11. Tarnócai, 1466; 12. závogyai Závodszi, 1466; 13. kövesszarvi Gosztonyi, 1467; 14. óvári Sibrith, 1471; 15. Deli (Gargel), +1477; 16. csecsei Vámos, 1480; 17. Saccius, 1490; 18. szentmihályi Abrahamovics, 1493; 19. Kubinyi, 1497; 20. nezdei Mernyei, 1498; 21. miksinci Dragisics, 1503. Ezek közül a 7., 10. és 16. kizárólag a 2005-ben publikált jegyzékből (*Nyulásziné Straub Éva*: Mohács előtti címereslevelek. In: *Studia professoris – professor studiorum*. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. [Szerk. Almási Tibor–Draskóczy István–Jancsó Éva.] Bp., 2005.) ismert.

esetleges kancelláriai jegyzeteket és a vonatkozó szakirodalmat tartalmazó apparátusból, a teljes, az elfogadott szövegkiadási elveknek megfelelően átírt, lapalji jegyzetekben javított latin szövegből és az armálisnak a címer leírását és művészettörténeti elemzését, valamint az adományosról és családjáról a szakirodalomban fellelhető adatok összefoglalását tartalmazó értékeléséből áll.

Sajnos – és ez egy heraldikai témájú forráskiadvány esetében fájó hiány – anyagi okokból kifolyólag nem volt lehetőség a megfestett címerképek mindegyikének közlésére. A huszonegy közül színesben csak a borítón láthatunk egyet, s további négygel a kötet végén találkozhatunk, fekete-fehérben. Ez annál is inkább sajnálatos, mert hiába találhatók meg az oklevelek fényképmásolatai pilanatok alatt az Országos Levéltár online DL–DF-adatbázisában, ezek jelentős része a címerek szempontjából szinte használhatatlan fekete-fehér mikrofilmnyagítás.

Az oklevelek kiadásába befektetett aprólékos és fáradtságos munka feltétlen elismerése mellett fel kell hívnom a figyelmet néhány pontatlanságra. Néhány esetben hiba csúszott az alapvető adatok közé: csíkszentmártoni Bec Jakab atyafiának neve helyesen csíkszentgyörgyi Bec Bálint (33. o.); dobóci Zalai László armálisában Kerektói Ferenc és Albert apja nem Albert, hanem Antal (41. o.); Tarnócai Benedek mellékadományosa valójában máriasi Ördög Gergely (53. o.); a Vámos család címereslevelének kedvezményezettje pedig helyesen Vámos László fia Máté (69. o.). Néhány esetben pontatlanok a magyar nyelvű címerleírások, amit a képek, azaz az ellenőrzés lehetőségének hiánya némiképp súlyosbít. A már említett Fejér-armális címerét a szerző két alkalommal is leírja (22. és 24. o.), ám a mázakat csak részben ismerteti. A pajzs helyes leírása egyébként: háromszögű pajzsban, kék mezőben lándzsával balról jobbra átdöfött levágott páncélos kar aranymarkolatú kardot markol, amely alatt fekvő arany félhold látható.¹⁴ A dobóci Zalai-címer leírásában a szerző elfelejtette megemlíteni, hogy a sasok koronásak (43. o.). A Saccius Jánosnak adott címer esetében nem derül ki, hogy a pajzs kék (74. o.).¹⁵ A kötet utolsó, a miksinci Dragisics család részére kiállított oklevele esetében csak azt hiányolom, hogy nem történik utalás az eredeti címereslevél sorsára (91–92. o.), noha a hivatkozott Csoma József illetve Donázy Ferenc tanulmány egyértelműen az eredeti címerfestmény alapján készült reprodukciót közli, a jelen kötetben viszont csak az irat 18. századi másolatait hivatkozta a szerző.

A felsorolt kisebb-nagyobb pontatlanságok ellenére a szerzők – Biriszló Bence (2 db), Gál Judit (2 db), Kádas István (2 db), Kálmán Dániel (2 db), Locsmándi Dániel (2 db), Mihálykó Ágnes (2 db), Simonkay Márton (2 db), Szekeres-Ugron Villó (2 db), Tarján Eszter (1 db), Ternováczi Bálint (2 db) és Toronyi Alexandra (2 db) – munkája máris oszlopos helyet érdemel a magyar címereslevélkiadás történetében, és a kötet címének végén helyet foglaló római egyes sorszám alapján remélem, nem kell sokat várnunk a – némiképpen pontosabb – folytatásra.

Avar Anton

¹⁴ A címer mázaira vonatkozó információ az oklevél őrzési helye, a MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának igazgatója, Kujbusné dr. Mecsei Éva jóvoltából áll rendelkezésemre.

¹⁵ A címereslevél kisméretű, de színes képe itt látható: <http://21.archive.com/1308/2504/54/Tatj3W.jpg>, 2014.09.26.

E számunk szerzői

AVAR ANTON segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

KARLINSZKY BALÁZS igazgató (Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár)

MISKEI ANTAL egyetemi docens (Eszterházy Károly Főiskola, Eger)

NEUMANN TIBOR tudományos főmunkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp.)

NOVÁK ÁDÁM PhD-hallgató (Debreceni Egyetem)

TÓTH ENDRE egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozáskor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámzás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszamos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstűkőr-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.